

FŐHERCEGEK ÉS KURVÁK*

Az első ember, akivel Siklóson találkoztam az anyám volt. Az ember kiejti azt a szót, hogy „anya” – különösen Közép-Európában és Amerikában –, és mindenki könnyekre fakad. Az ő édesanyja a legdrágább a világon. Mindegyik édesanya szép, mindegyik édesanya a legjobban tud főzni, úgy senki, mint ő. És persze minden édesanya a legjobb a világon, aki valaha is létezett. Az én anyám sem kivétel – egy dologtól eltekintve. Szeretetre méltó ember volt, és csinos asszony is, de főzni szörnyen nem tudott. Nem, ez így nem pontos. Semmi nem állt tőle távolabb, mint a főzés, még rántottát sem tudott csinálni. Házunkban ez Anna néni dolga volt, aki időtlen időktől töltötte be „a lány” tisztét, szó ami szó, amikor megszülettem, már tiszteletre méltó matrónává öregedett. (Néhány év múlva meg is halt.) Sok évvel később anyámnak – amikor második férjével Amerikában élt – meg kellett tanulnia főzni. Ekkor fejlődött – lassan – a világ legrosszabb szakácsává. Képességei csakugyan figyelemre méltóak voltak. Még egy főtt tojást is ehetlenné tudott tenni.

Még valamiben számított különleges asszonynak: egész életemben csak két emberrel találkoztam, akiből ennyire hiányzott a családrág és a rosszindulat. Mindenkiről mindig a legjobbakat tétélezte föl, mindenkinben megbízott, és természeténél fogva képtelen volt bárkit is gyűlölni. Az egyetlen, aki még nála is jobban bízott az emberekben és kevésbé volt rosszindulatú, az az ő édesapja, Miska papa. Egyszer az öreget Hitler a harag paroxizmusáig ragadta, és ekkor azt mondta: „Ez a Hitler nem rendes ember.”

Nem hiszem, hogy apám lett volna a második ember, akivel Siklóson találkoztam, de végül is összejöttünk. Amikor anyai nagyanyám, Miska papa felesége, akit Róza mamának hívtunk, lejött, hogy engem megnézzon – körülbelül háromnapos lehettem – ő, két leánygyermek anyja, meg akart bizonyosodni arról, hogy tényleg fiú vagyok. Régimódi pólyámat kibontották, és én az arcába pisiltem. Később gyakran elmesélte ezt a történetet némi szemrehányással a hangjában. Nem nagyon kedveltem őt, és nyilván úgy adtam kifejezést véleményemnek, ahogy akkori lehetőségeim megengedték.

Apám ügyvéd volt, sötétkék szemű, kis bajszos. Közepes termetű, mindig jólöltözött – ezt a tulajdonságát nem tudta átörökíteni elsőszülött fiára. Mint minden kisfiú, én is imádtam az apámat, pedig a család feje nem ő volt, hanem az anyja, Ómama, aki jelentőségével mindenki mást elhomályosított. Nagyon kövér volt, nehezen mozgott, hófehér hajával vénnek tűnt, mint az

országút, pedig még a hatvanat sem haladta el, amikor megismerkedtünk. A német volt az anyanyelve, családja Ausztriából költözött Magyarországra. Folyékonyan beszélt magyarul, minden idegen kiejtés nélkül, bár sok mókás hibát vétett, ezek egy része szállóigévé vált a családban. Ezen a fura nyelven hangosan és mérgesen szidta a cselédeket, akik – azt hittem – utálják ezért. Valójában imádták, és közülük a legutolsó – mint látni fogjuk – megható és majdnem mániákus hűségről és szeretetről tett tanúságot. Ómama kifejezetten éles eszű volt. Rendkívüli módon érdekelték a közügyek, a rádió feltalálása után mindig meghallgatta a híreket, igyekezett az eseményekről eltérő véleményeket begyűjteni. Csodálatos öniróniával áldotta meg az ég, és szerette, ha ugratják.

Tizenegy gyerek közül ő volt a legidősebb, öccseinek és húgainak megszámlálhatatlanul sok gyereke született, nem egyet közülük soha nem láttam, a többieket meg folyton összekevertem. Nem így Ómama. Ő mindegyiket ismerte, és valamennyiük pályafutását maximális érdeklődéssel kísérte. Ismerte mindegyikük anyagi helyzetét, sikereit és balszerencséjét, betegségét, előrehaladását és hanyatlását, tudott a házasságokról és a születésekről – a válásokról nem, mert abban az időben ilyesmi elképzelhetetlen volt egy középosztálybeli családban – egészen addig a percig, amíg egy mégiscsak bekövetkezett, méghozzá a közvetlen közelében. Ha egy harmadunokatestvér unokája valahol Magyarország egy távoli sarkában (és Magyarország akkoriban nagy ország volt) rubeolában megbetegedett, bánat és aggodalom ereszkedett a házra mindaddig, amíg jobban nem lett. Ha meghalt, akkor a görög tragédiákból ismert jelenetek következtek. Nem, még rosszabb: bibliai katasztrófák hangulata, hangos siratás, könnyek, zokogás, lázadás az Ég akarata ellen. És ez így ment heteken át akkor is, ha még Ómama sem látta szegény elhunytat vagy huszonöt éve. Csak egyetlen másik családot ismert ugyanolyan jól, mint a sajátját: a Habsburgokat. Mindent tudott még a legkisebb jelentőségű főhercegekről és főhercegnékről is, ha pedig valamelyik újság említést tett egy főhercegi pár ötödik fiáról, Ómama kapásból előadta egész élettörténetét, helyenként megfűszerezve a szülők és nagyszülők életével. Biztos vagyok benne, hogy lényegesen jobban ismerte ezt a bonyolult családot, mint maga Ferenc József császár (a magyaroknak nem császár, csak király).

A két család között (úgy értem, hogy a Habsburgok és közöttünk) csak egy összekötő kapocs volt: Pepi bácsi.

Pepi bácsi Ómama unokatestvére, és ami őt illeti,

* Fejezet a *Hogyan legyünk hetvenévesek* című önéletrajzi regényből

a család büszkesége volt. Kétszeresen is. Egyfelől mint Rudolf trónörökös orvosa, másfelől mint a nagy magyar költő, Petőfi Sándor német fordítója. Fogalmam sincs, Pepi bácsi milyen orvos lehetett. Sok orvos öli meg a pácienseit, de Pepi bácsiról nem feltételezhető, hogy megölte Rudolfot, mivel a trónörökös egyedül végzett magával, minden orvosi segédlet nélkül. A Petőfi-fordítások azonban bárki által megíthetők. Én meglehetősen gyengének találok őket, de mivel német tudásom igen gyér, lehet, hogy igazságtalan vagyok Pepi bácsival szemben. Mindenesetre ezek egyike sem számított – legalábbis Ómamának. Neki mindegy, hogy jó orvos vagy rossz, jól fordította Petőfit vagy förtelmesen. Az a lényeg, hogy él a családban valaki, aki a királyi ház orvosa, és Petőfit fordít.

Ómama férjére, a siklői ügyvédre nem emlékszem, mert kétéves voltam, amikor meghalt. Három gyermekük született. Berta néni meghalt, mielőtt én a világra jöttem. Apám Ómama kisebbik fia; a nagyobbik, Marcell bácsi fakereskedőként dolgozott a Bánátban, közel Erdélyhez, Magyarországnak ahhoz a részéhez, amelyet az első világháború után Romániához csatoltak.

Marcell bácsi látogatásai számos okból mindig piros betűs ünnepnek számítottak. Először is egy romantikus hős légkörét árasztotta. (Első látásra nem látszott romantikusnak: erősen hasonlított apámra, csak a tartása volt hajlottabb, amit kis mértékben sikerült örökölnöm tőle. Ez az én hibám, mert apám középtermetű lévén, mindig szálfagyenesen tartotta magát.) Marcell bácsi elég boldogtalan házasságban élt egy bécsi hölgygel. Élt Lugoson egy kívánatos, mindenki által csodált fiatal nő, Fraenkel Alice, egy jónevű ügyvéd lánya. A hölgy kémiából doktorátust szerzett, szellemes és kulturált egyénisége mellé folyékonyan beszélt több idegen nyelven, és olyan jól ismerte a régebbi és az új irodalmat, mint a legjobb párizsi vagy londoni kritikusok. Ráadásul rendkívül gazdagnak számított, így Lugos egész aranyifjúsága bele volt bolondulva. Ám ő csak egyetlen férfit akart, a nős, hajlott hátú Marcell bácsit, aki majdnem huszonöt évvel volt idősebb nála. Marcell bácsi úgy döntött, hogy elválik, és a botrányos válóper Lugos pletykafészkeinek igazi csemegét, Marcell bácsinak pedig sok bánatot szerzett. Akkoriban valahányszor Siklósra látogatott, haragos és izgatott hangon tárgyalta ügyeit a szüleimmal. Mindig suttogva kezdték, hogy én ne halljam, de aztán Marcell bácsi kiabálni kezdett, és átkozta a feleségét. (Volt egy kislányuk, Erzsi, az unokatestvérem, aki orvos lett, és egész életét beárnyékolta a válás.) Amikor a válást végre kimondták, Marcell bácsi elment dr. Fraenkelhez, és hivatalosan megkérte a lánya kezét. Kidobták. Erre Marcell és Alice megszöktek. Ez viharos botrányt kavart, a város hosszú ideig erről beszélt. A szökés után Alice szüleinek nem maradt más választásuk, beleegyeztek a házasságba. Egész Lugos előre látta, hogy a frigy nem tarthat sokáig, és rövid tartama alatt is boldogtalannak kell lennie. Valójában az egyik legboldogabb és legszebb kapcsolat volt, amit életemben láttam. Marcell bácsi és Alice néni telje-

sen egymásnak éltek. Alice-t egyszerűen imádtam, és még most is imádom, mert szerencsére él a mai napig. Ugyanolyan tájékozott lett a család ügyeiben, mint a francia, az angol, a német és a magyar irodalomban és mint Ómama a Habsburgok viselt dolgaiban. Még most is tőle, a leveleiből tudom meg, hogy az öcsémnél mi újság, pedig vele is állandó levelezésben állok. És ugyanígy kapok híreket távoli és félig elfelejtett rokonokról.

Azon kívül, hogy egy pillanat alatt megszerettem új nagynénemet, Alice-t, más okaim is voltak, hogy örömmel várjam Marcell bácsi látogatásait. Vidítóan közönséges volt, folyton tabunak számító kifejezéseket használt. Az asszonyok sikoltoztak, ájulást színlelve jobbra-balra dőltek, amikor Marcell bácsi trágár vicceket mesélt, mégis élvezték a vicceit, és folyton noszogatták újakért. Valahányszor kiejtette azt, hogy „szar” vagy „segg”, az egész társaság fuldoklott a nevetéstől, és csak színlelte a felháborodást. Később gyanítottam, hogy ez a keresett közönségesség ügyes eszköz volt. Apám szellemessége – még ma is találkozom emberekkel, akik szerint nem létezett nála szellemesebb, gyorsabb felfogású férfi – hiányzott Marcell bácsiból. Valahogyan állnia kellett a versenyt öccsével, és ezzel az esz-közzel terelte magára a figyelmet.

A két fivér imádta Ómamát, és szerette ugratni. Volt egy házunk Siklós főterén, ott élt Ómama megözvegyült vejével (Berta néni férjével, a falusi körorvossal, aki soha nem nyitotta ki a száját), többé-kevésbé szemben a miénkkel. Marcell és Alice nálunk laktak, és az esti családi összejöveteleket is ott tartották. A család kiválósága egyike volt Ómama kedvenc témáinak. Gyakran kitért az egyes családtagok érényeire, különösen Pepi bácsira, a kiváló orvosra és jeles költőre.

„Miért mindig Pepi bácsiról beszélsz anyám”, kérdezte Marcell bácsi. „Miért nem emlegeti Dórát, aki kurva Eszéken?”

Nagyanyámnak elállt a lélegzete. Úgy érti Marcell, hogy Dóra pajkos kislány? Nem, Marcell nem úgy érti, hogy pajkos kislány, hanem úgy, hogy kurva. Ez aljas rágalom, tiltakozott Ómama, Dóra érényéhez nem férhet kétség. Ha nagyon erőltették, annyit hajlandó volt elismerni, hogy Dóra egy kicsit szeret flörtölni.

„Flörtölni!”, mondta Marcell bácsi apámnak. „Ha flörtölni annyi tesz, mint szerény anyagi ellenszolgáltatás ellenében ágyba bújni Jancsival, Pistivel, fűvel és fával, akkor legyen, hívjuk flörtnek. De ha csak flörtölni szeret, akkor hogyan lett vérbajos?”

Ómama ilyenkor témát váltott, és elkezdett beszélni Imre öccséről, a család egy másik büszkeségéről, aki azért nem volt annyira kiváló, mint az udvari orvos. Imre bácsi a vasúti mérnökség igazgatója volt Lugoson (ahol Marcell bácsi is lakott), és már elérte az ötödik fizetési osztályt. Ez roppant fontos dolog. Az a közalkalmazott, aki az ötödik fizetési osztályba lépett, már jogosult volt a „méltóságos” címre. Ez a cím angolul nevetégesen hangzik, és noha csak alig valamivel kevésbé nevetéges magyarul, nagyon sokan vágtyak rá.

„Miért beszélünk folyton Pepi bácsiról és Imre bácsiról?“, kérdezte apám. „Miért nem Lord Zsigárról, aki pincér és bűnöző?”

Zsiga apai nagyapám testvére volt, címét apámtól kapta előkelő modoráért. Ómama hűvösen kijelentette, hogy Zsiga nem közönséges pincér, hanem főpincér, és a világ legbecsületesebb embere.

„Lehet, hogy ő főpincér” – válaszolta apám –, „de a két fia soha nem emelkedett ilyen magasságba. A minap, amikor Zágrábon átutaztam, meg akartam ebédelni a restiben. Alig kezdtem tanulmányozni az étlapot, amikor a pincér a nyakamba ugrott, és megcsókolott. Lord Zsiga kisebbik fia volt. A többi vendég elég furcsának találta a jelenetet.”

És ez így folytatódott, vég nélkül. Ómama előadásában a család csupa méltóságos és kegyelmes úrból, költőből és más nagy emberből állt – gyakorlatilag főhercegekből és hercegnékből, míg a fiai szerint kurvákból, bűnözőkből és a legjobb esetben főpincérekéből.

Egy alkalommal apám maga is pincérkedett.

Kolozsváron végezte a jogot. Már eljegyezte anyámat, és szerette volna mielőbb befejezni a tanulmányait, hogy megnősülhessen. De magánjogból megbukott az államvizsgán, és ez azt jelentette, hogy hat fájdalmas és sokszor zokon vett hónapra el kellett halasztani az esküvőt. Végre letelt a hat hónap, és apám átment a vizsgán. A kolozsvári ünnepélyes évvárón frakkban kellett megjelenie. Ahogy az évváró befejeződött, apám úgy, ahogy volt, frakkban rohant az állomásra, hogy elérje a pesti gyorsot, mely a menyasszonyához viszi. Egyszerűen nem jutott idő az átöltözésre.

Egy helyen a vonat húsz percig állt. Az utasok leszálltak, hogy valami frissítőt igyanak. Egy fiatal nő észrevette frakkos apámat, és intett neki: „Pincér, egy kávét legyen szíves!”

Mivel a lány elég csinos volt, apám odament a pult-hoz, vett egy kávét, és odavitte neki. Ekkor egy középkorú köpcös úriember parancsoló hangon odavetette: „Nekem is egy kávét!”

Apám alaposan végigmérte, majd azt mondta: „Maga nem kap.”

„Micsoda? – döbbsent meg a férfi. – Őt kiszolgálja, engem meg nem?”

„Pontosan. Őt igen, magát nem.”

A férfi még mindig nem akart hinni a fülének: „De miért?”

„Mert ő szép, fiatal lány, maga meg ronda vénember.”

A férfi levegőért kapkodott. Követelte, hogy hívja az étterem vezetőjét, de apám azt mondta, hogy menjen, és keresse csak meg magának. Vad veszekedés következett, durvaságokat vágtak egymás fejéhez, a vonat pedig közben elindult. Apám futni kezdett, és noha a frakk eléggé akadályozta, valahogy még fel tudott ugrani. Ellentétben dühös és megdöbbsent ellenfelével, aki lemaradt.

Apámnak (akit Alfrédnek hívtak és Fredának becéz-

tek) és Marcell bácsinak kitűnő zenei hallása volt, de jóformán egyáltalán nem részesültek zeneoktatásban. Ezért Ómamáat hibáztatták.

„Miért nem gondoskodott anyánk – kérdezték olykor –, hogy rendszeren járjunk zongoraórára?”

„Mert nem tudtam felmászni a háztetőre.”

Ez a beszélgetés és a hozzá hasonlók rejtélyesen hangzottak mindaddig, amíg meg nem tudtam, mi is történt. Volt zongoratanárunk, egy középkorú hölgy, akit azért alkalmaztak, hogy tanítsa a két fiút. Ők szerettek is zongorázni, de csak az ismert dallamokat, és gyűlölték a skálázást meg az ujjgyakorlatokat. Ezért valahányszor feltűnt a tanárnő, ők egyszerűen kimásztak a tetőre. A hölgy jelentette Ómamának, hogy a tanítványok ismét a tetőre szöktek, és onnan invitálják, hogy jöjjön fel ő is a zongorával. Ómama kiszaladt, lehordta a fiúkat, szörnyen megfenyegette őket, de a fiúk csak nevettek, és testes mamájukat is hívták, hogy másszon fel.

„Majd lejöttek, ha éhesek lesztek”, mondta Ómama.

„Az igaz. De addigra ő már nem lesz itt, és a mama nem lesz mérges.

Le is másztak, mihelyt tiszta lett a levegő, és néha kockázatot is vállaltak, hogy elláthassák egy másik zenei kötelezettségüket: rendszeresen ők harangoztak a szomszédos katolikus templomban.

Ilyen körülmények között nem volt talán egészen méltányos dolog Ómamáat hibáztatni zenei ismereteik hiányosságaiért. Később keservesen megbánták a zongoraórák elbliccelését. Mindketten szerették a zenét, a muzsika jelentős szerepet töltött be az életükben, és szerettek volna jobban játszani, mint ahogyan tudtak. Apám a maga módján elég jól zongorázott, meglepően jó zenei emlékezőtehetséggel. Amikor Pesten járt, elment az Operába, olykor a közeli Pécsett is, és betért – sokkal gyakrabban – a helyi moziba, ahol a néma filmet zongorista kísérte, aztán hazajött, leült a zongorához, és elképesztő pontossággal előadta az egész operát vagy a mozizongorista teljes repertoárját. Olykor – szórakoztatásunkra – különböző mennyiségű vízzel töltött meg egy tucát vagy még több poharat. Villával megütve, a poharak más-más hangot adtak, a vízszinttől függően. Pontosan beállította a poharakat, és úgy játszott rajtuk késsel vagy villával, mint a xilofonon.

Marcell bácsi még jobb volt. Naponta órákig zongorázott, és elkezdett komponálni. Vagy híres verseket zenésített meg, vagy népies műdalokat komponált. Szerzeményeit Lugosról beküldte a helyi rádióknak, és a románok, hogy megmutassák, mennyit tesznek a kisebbségi magyar kultúráért, időnként elő is adták dalait a rádióban. A második világháború után, amikor Románia kommunista csatlós lett, Marcell bácsi fátalepét elvették, és ő azt hitte, hogy a proletariátus ellenségének, kapitalistaként bánnak majd vele. De tévedett. A kommunista párt meg akarta mutatni, hogy a magyar kultúra támogatója és barátja, ezért Marcell bácsinak nyugdíjat ítélték meg – a romániai viszonyokhoz képest tisztességes nyugdíjat – mint idős zeneszerzőnek. Ettől kezdve minden idejét a zenének szentelte, rendkívül ter-

mékenyen alkotott, és a dalait igen jól ismerték. Kilencvenéves korában halt meg. Két könyvet is kaptam Alice nénitől, mindkettőt Lugoson adták ki, és mindkettőt Mikés Marcell zeneszerzői érdemeit méltatta. Az ember hiába szalad a sorsa elől a háztetőre, a tehetség, ha igazi, kiköveteli a maga jussát.

Én bűnhődtem apám csínytevéséiért. Apám és a család elhatározta, hogy velem kapcsolatban nem követik el ugyanazt a hibát, amit Ómama követett el a fiaival. Voltak bizonyos különbségek: amikor felköltöztünk Budapestre, nem volt a közelemben elérhető háztető, így kénytelen voltam végigülni az unalmas és reménytelen zongoraleckéket. És – egy még nagyobb különbség – nekem egyáltalán nem volt zenei tehetségem, anyám nullával egyenlő zenei adottságait örököltem. Mégis, tizenegy éven át gyötörtek a zongoraórákkal. Nem tudtam megtanulni zongorázni – még rosszul sem tudok játszani –, de megtanultam gyűlölni a zenét. Ez az érzés az utóbbi időben kissé változott, de már későn. Nem tudom úgy élvezni a komoly zenét, mint akkor tudnám, ha egykor a háztetők Pesten valamivel alacsonyabbak lettek volna.

Apám nem szerzett zenét: őt az írás érdekelte. Sok helyi vonatkozású írását és dalát elő is adták, ezek kigúnyolták a helyi előkelőségeket és a híres embereket. Sok amatőr színelőadást tartottak, és apám jelenetei nagy népszerűségnek örvendtek. Írt egy operettlibrettót is, a zenét egy siklósi iskola igazgatója komponálta, Szóhner Sándor. A két szerző együtt utazott Pécsre, és bejelentkeztek a színház direktoránál.

Az igazgató fogadta őket, de csak annyit mondott, hogy nem érdekli falusi amatőrök munkája. Valahogy mégis sikerült rávenni, hogy hallgasson bele apám szövegébe, és Szóhner muzsikájába. Erre azon nyomban elfogadta az operettet, és az előadás nagy sikert aratott azokban az években. Anyámmal Pesten voltunk, és nem tudtunk elmenni a premierre. Végül csak a legutolsó előadásra jutottunk el Pécsre. Nagyszerű érzés volt a szerző fiának lenni. Mindjárt el is határoztam, hogy magam is drámaíró leszek. Ezt az álmat majdnem megvalósítottam, de két nagy csalódás után beláttam, hogy nem tudom beteljesíteni.

Az emberek gyakran beszéltek apámról nagy, de kritikus csodálattal. Abban mindannyian megegyeztek, hogy nem találkoztak nála szellemesebb emberrel. De hozzátették, hogy elég kíméletlen. Társaságban mindig kiválasztott valakit áldozatnak, többnyire egy ostoba vagy félnék embert, aztán elkezdte ugratni, kíméletlenül rászállt, megkínózta, zavarba hozta, hangos és gúnyos kacajt aratva, függetlenül attól, hogy a szerencsétlen visszavágott, vagy csak birkaként tűrte megjegyzéseit. Sokáig úgy tartottam, hogy ez briliáns és szórakoztató dolog, és megpróbáltam apám nyomdokaiba lépni. Aztán egy nap – körülbelül tizenhat éves lehettem – egyik barátom (később egy nagy budapesti kórház főorvosa) felkeresett, leült velem szemben, és ésszerű, baráti érvekkel határozottan lebeszélte erről a viselkedés-

ről. Megmagyarázta, lehet, hogy egy kicsit gyorsabban vág az agyam, mint a többieké, de nagyon visszaélek a tehetséggemmel. Másokat terrorizáló figura leszek, és az olcsó győzelmek nem fogják erősíteni jó hírnevemet. Valakit a földre vágni, aztán amikor *lent* van, belerúgni – ez hányingert keltő. És így tovább. Ez egyike volt azoknak a ritka alkalmaknak, amikor néhány pontosan fogalmazott jószándékú szó megtette a hatását. Soha többé nem csináltam majmot valakiből csak azért, mert könnyű préda volt. Igyekeztem a gyengék védelmezőjévé és az erősek ostorává válni. Sajnos soha nem sikerült a lelki nemességnek erre a fokára teljesen eljutnom. Egyszerűen nem elég nemes a természetem, és néha, amikor valami fajankó elkezd beszélni, már a számon van valami megsemmisítő megjegyzés. Ilyenkor Tibor barátom helytelenítő pillantását látom, és lenyelem.

Minden tekintélyes családnak van egy titkolt szégyenfoltja, én is szerettem volna rálelni a mienkre, hogy ezzel is bizonyíthassam tiszteletreméltó voltunkat. Sokáig folytattam a kutatást, és végül erőfeszítéseim siker koronázta. De be kell vallanom, a szégyenfolt nagyon kicsi, szabad szemmel alig látható.

Anyai nagyapám, Miska papa Magyarországnak ugyanarról a déli vidékéről származott, mint apám. Az ő apja csendőr volt a múlt század közepén. Amikor nyugdíjba ment a megbízhatóan végzett közszolgálat után, kineveztek lakbér- és adósságbeszedőnek. Járt a falvakat (télen a hóban, sárban, nyáron – a legjobb esetben – a tüdőrongáló fehér porban), hogy beszedje az apró összegeket a parasztoktól, boltosoktól, és a hét végén átadta a pénzt. Egy este csalókkal és hamiskártyásokkal került össze egy csárdában, ahová megszállni tért be. Valahogy rávették, hogy kártyázzon velük. Becsületes ember volt, tapasztalatlan, könnyű prédája a csalóknak. Rövid időn belül minden pénzét elvesztette, és már hozzányúlt a közpénzhez is. Pánikba esett, új és új összegeket játszott meg, hogy valahogy visszanyerje az elvesztett pénzt, végül egy fillérje sem maradt. Jó éjszákát mondott a hamiskártyásoknak, fölment a szobájába, és felakasztotta magát.

Ennek következményeképpen Miska papa aggályosan, nevetségesen, sőt bolondul becsületes ember lett. Csak egy apró, de tipikus példa: akkoriban (és most is) népszerű szórakozás volt Budapesten a jegy nélküli villamosozás. A csalás könnyen ment; a villamosok a legtöbbször zsúfoltan közlekedtek. A kalauz a kocsik egyik végén dolgozott, az ember erre felszállt a másik végén. Aztán simán leszállt, mielőtt a kalauz odaért volna. Ha a kalauz gyorsan dolgozott, és veszélyesen közeledett, egyszerűen leugrottunk a nem túl gyorsan mozgó villamosról. Miska papa mindig a kalauzt kereste. Ha a kocsi másik végén járt, képes volt áttörni magát a mérges tömegben, csak hogy elérje. Egyszer-kétszer előfordult, hogy nem sikerült időben a közelébe jutnia, inkább továbbutazott egy vagy két megállóval, csak hogy jegyet vehessen. Aztán gyalogolt vissza a kánikulában vagy az esőben.

Mivel mindig többre becsültem az izgalmas lelemé-

nyességet az unalmas becsületességnél (ez az egyik gyengém), hajlok arra, hogy Miska papa önfeláldozó becsületességét tekintsem családom *igazi* titkolt szégyenfoltjának.

*

Sosem értem – bár gyakran megcsodálom – egyesek képességét, hogy gyermekkoruk minden részletére emlékeznek. Fel tudják idézni aggodalmaikat, a magány, a féltékenység, a félelem szúrásait; úgy emlékeznek lidércnyomásaikra és örömeikre, mintha még ma is gyermekek volnának. Lehet, hogy azok is.

Az én gyermekkorom boldog volt. Nem emlékszem kínzó eseményekre, mert talán nem is jutottak osztályrészemül. Vagy ha igen, akkor „csak a szépre emlékezem”. A boldogság végül is szemlélet kérdése. A húgommal többé-kevésbé osztottunk a gyerekkor eseményeiben. Az én gyerekkorom mégis szép volt, az övé meg rettenetes. Nekem kedves és megértő szülők jutottak, neki szigorúak és szeretetlenek, noha ugyanazok voltak. (Többé-kevésbé ugyanazok – de erről majd később.) Ő tele van fájó és sértő epizódok emlékeivel, ugyanezek az epizódok számomra kellemesek, különben nem is emlékeznek rájuk. Két eseményt idézek fel, mely engem mélyen átvárt, és emberformáló hatást gyakorolt rám.

Amikor apámmal sétálni mentem, mindenki udvariasan és látható örömmel üdvözölte. Barátai azt kiáltották „Szervusz, Frédikém!”, a parasztok pedig (sokan közülük apám kliensei) tisztelettel megemelték a kalapjukat. Sokszor megállt beszélgetni az emberekkel, ahogyan az általában szokás volt Siklóson, és majdnem mindenkinek volt egy kedves szava hozzám is. Elkényeztetett kis kölyök voltam. Mint már korábban említettem, soha senki, sem a szüleim, sem a tanárain, sem más felnőttek nem vertek meg, de még pofon se vágtak. Persze nagy ritkán összeverekedtem korombéli fiúkkal, de óriási különbség van az ilyen verekedés és a verés között. Még ha megvertek is olykor, ez egyenlők harca volt, más a fölöttesek ütése, amit nem lehet visszaadni. Egy este anyám és Anna néni, a lány, uborkát tettek el télire. Nagy dunsztos üvegekbe töltötték. Volt a kezemben egy játék ásó, és viccből úgy csináltam, mintha rá akarnék csapni az egyik üvegre. A színlelt mozdulat túl jól sikerült, az egyik üveg összetört, az uborkák elgurultak, a lé szétfolyt. Anyám egy szent vérmérsékletével rendelkezett. Vagy rám ripakodott ilyen esetben, vagy más büntetést talált ki. Ezúttal azt mondta, hogy menjek világgá. Ezt a kifejezést gyakran hallottam a mesékben. A szegény hősokeket elűzték a háztól, ki kellett menniük az idegen és fenyegető nagyvilágba, és nekik kellett gondoskodniuk magukról. Ki voltak dobva, minden családi kötelékük elszakadt. Mindig sajnáltam azokat a gyerekeket, akikkel ez megtörtént, de semmi közöm nem volt hozzájuk, könyvek hőseiként tüdérekkel, boszorkányokkal és királyokkal találkoztak, míg én ezek közül egyet se láttam. És most velem is megtörténik a hihetetlen! Az ajtó kinyílt, és én – hálóingben, még mindig

kezemben a bűnös szerszámmal – kiléptem kertünk sötétjébe. „Világgá mentem.”

Nem estem pánikba. Nagy bajban mindig hűvös maradok, mint az uborka (a hasonlat ebben az esetben találó), és helyzetemet meglepő hidegvérrel latolgatom, teljesen praktikus szempontból. (De mivel nem vagyok teljesen érzéketlen, a reakció később jön, mint az időzített bombánál, többnyire abban a formában, hogy halálos fáradtság fog el.) Ebben az esetben az azonnal megoldásra váró kérdésen gondolkoztam. Hová menjek, kihez forduljak? Ómama jutott először eszembe, a tér túlsó oldalán. De nem voltam biztos. Mivel azt parancsolták, hogy menjek világgá, talán nem szabad családtaghoz fordulnom. Ez biztos szabálytalan volna, gondoltam. Amikor arra gondoltam, hogy beállok napszámosnak egy gazdaságba, kinyílt a kertajtó, és visszahívtak a családi tűzhely mellé. Meg kellett ígérnem, hogy többet nem ütök ásóval a nagy dunsztos üvegekre. Ígéretemet becsülettel megtartottam: soha többet nem ütöttem, még a kicsikre sem.

Bármely pszichológuspalánta láthatja, hogy ez az esemény óriási hatást gyakorolt rám. Efelől nincs kétségem, de azért szeretném tudni, hogy ez a hatás miben nyilvánul meg. Nem félek, hogy egyedül maradok, nem félek attól, hogy bármely körből kizárnak, és amikor el kellett hagynom valamely kört, ahová tartoztam – a családomat, a barátaimat, a hazámat – meglehetősen szórakoztatott az élmény. Mégis tudom, hogy ez az esemény rendkívül fontos volt az életemben. Belevéste magát a tudatomba. Meglepő világossággal és élénkséggel emlékszem rá, mintha egy film peragne a szemem előtt, pedig sok más, látszólag fontosabb eseményt elfelejtettem. Ez volt talán az egyetlen alkalom gyermekkoromban, amikor elhagyottnak és elutasítottnak éreztem magam. Amikor cserbenhagytak, amikor anyám megvonta tőlem a szeretetét másfél percre.

A másik epizód hatása világosabb.

Siklósnak saját futballcsapata volt, sok rajongóval. Cinna, a borbélysegéd volt a csapat csillaga, a remekül cselező, okos balszélső. Gyakran járt hozzánk, hogy apámat megborotválja, így egészen közelről megcsodálhattam, még beszélhettem is vele. Egy vasárnap délután – körülbelül nyolcéves lehettem – három koronát kaptam apámtól, hogy megnézhesem a Siklós–Dárda mérkőzést. (Dárda a szomszéd falu volt, még Siklósnál is kisebb.) Vida Márton barátommal és az ő osztrák nevelőnőjével mentem. A pályára érve megtudtuk, hogy a meccs valamilyen okból elmarad. Vissza kellett volna adnom a három koronát apámnak, de nem ezt tettem. Bementem a helyi papírkereskedőhöz, és vásároltam néhány ív papírt. Úgy tetszhet, hogy már akkor eltöltött az örült ígézet, melyet minden író érez halálos ellenségével, az üres papírlapokkal szemben. Ez a vásárlás – noha pszichológiailag érthető – egyébként teljesen ostoba dolog volt, hiszen apám irodájából annyi papírt hozhattam volna, amennyit akarok. És ez okozta a bajt.

Apám a folyosón elment a szekrényem mellett, és ész-

revette a tiszta papírt. (Nyilván nem hallott a mérkőzés elmaradásáról, vagy nem jutott eszébe, hogy összekapcsolja a nekem adott három koronával.) Megkérdezte, hogy tőle vettem-e el a papírt. Az igazságnak megfelelően azt válaszoltam, hogy nem. Erre azt mondta, hogy egyáltalán nem baj, ha tőle vettem el a papírt, az sokkal fontosabb, hogy az igazat mondjam mindig. Ezért nem volna baj, ha fölfrissíteném az emlékezetemet. Tőle vettem-e hát a papírt. Azt feleltem, hogy nem. Még kaptam egy harmadik, negyedik és ötödik esélyt is, de én csak ragaszkodtam az igazsághoz, hogy nem tőle vettem el a papírt. Rendben van, ha így állunk, akkor honnan? Ez volt a veszélyes pont. Abszurd módon úgy éreztem, nem mondhatom el apámnak az igazat a három koronáról. Ezért azt találtam ki, hogy a papírt a Kaufmann Tibortól, a papírkereskedő fiától, iskolatársamtól kaptam. De miért adott volna nekem papírt? Azért, mert tettem neki egy kis szívességet. Mi volt az a szívesség? Segítettem neki megcsinálni a házi feladatát. Azt hittem, hogy ez okos válasz, és túl vagyok a veszélyen. Nem így történt. Apám vette a kalapját és a sétatálcáját, és azt mondta, hogy átmegy a papírkereskedőhöz, és megkérdezi Kaufmann Tibort. Ez már vacsora után történt, és én gyorsan lefeküdtem. Amikor apám hazatért, anyám megmondta, hogy én már alszom. Hallottam apám válaszát: „Kaufmann Tibor is aludt, de felköltöttek. Költsd fel őt is.”

Szembenéztem apámmal. Szomorú, komoly és helytelenítő volt az arca. Kaufmann Tibor megmondta, hogy nem adott nekem semmiféle papírt, és én nem tettem neki semmilyen szívességet. Akkor tehát apámtól vettem el a papírt? Nem, nem.

A következő büntetés súlyos volt. Száműzetésbe küldtek. Kiűztek a civilizációból. Hazug ember nem érdemel jobbat. Apám nem állt szóba velem, és ettől kezdve étkezéskor egy kis asztalnál ültem a családi asztal közelében, de egyedül.

Másnap reggel anyám szívhez szóló beszélgetést folytatott velem. Ő is megijedt, és haragudott. Amikor apám hazajött ebédelni, anyám tanácsára odamentem hozzá, és hamisan azt vallottam, hogy tőle vettem el a papírt, az irodájából. Apám megcsókolt, megbocsátott, és a legkomolyabb hangon megismételte, hogy a papír nem számít, de azt akarja, hogy a fia mindig igazat mondjon.

Tudatában voltam, hogy rosszat cselekedtem. Elsikkasztottam három koronát. De azt is tudtam, hogy életem legrosszabb helyzetébe azért kerültem, mert igazat mondtam, és úgy sikerült tisztáznom magam és visszanyernem apám szeretetét, hogy hazudtam.

Úgy értelmeztem ezt a történetet, ahogy akartam. Sokat gondolkoztam ezekről az engem megrázó eseményekről, de beletelt vagy huszonöt évbe, hogy rájőjjenek, már az első változatom is hazugság volt Kaufmann Tibor ajándékaról és a kis szívességről. De ez megváltoztatta volna azt a képet, amit én az esetből magamnak kirajzoltam, ezért nem voltam hajlandó észrevenni. Csak a Hazugság győzelmét láttam az Igazság felett.

Biztos vagyok benne, hogy ez a paradoxon is segített kifejleszteni a groteszk iránti hajlandóságomat. Nyolcévesen arra a következtetésre jutottam, hogy nem az erényesnek áll a világ, az igazság bajba keveri az embert, a hazugság pedig kihúzza belőle. Szerencsére ez a gondolat nem vált életem irányelvévé, de meglehetősen cinikussá és kételkedővé tett, ami a földi igazságot illeti.

Isten és a két Pista. Az egyik Pista unokatestvérem volt (apám húgának a fia), a másik pedig a nagyanyám húgának a fia. Az első Pista már ötévesen is kis öregúr volt, és Papusnak hívta az egész család. A másikat, a kreol bőrű Pistát Csórinak becézték, mert olyan volt, mint egy cigánygyerek. Mindketten tizenkét évvel jártak fölöttem, 1900-ban születtem, nagy hősök voltak a szememben. Akkoriban jártak az egyetemre. Papus szemsebész lett, Csóri építész. Papus Siklóson lakott, ebédidőben naponta átjárt hozzánk, és velem nagyon szigorú volt. Kényszerített, hogy azt is megegyem, amit utáltam (anyám túl gyöngye volt ahhoz, hogy bármire is kényszerítsen), aztán folyton ellenőrizte, hogy tanulok-e, rendszeren megcsinálom-e a leckémet. Következésképpen gyerekkoromban nem túlzottan rajongtam Papusért. Csóri viszont mindig kedves és jópofa volt velem, és egyenlőnek kezelte. Tehát mindig örültem, valahányszor átjött a közeli Pécsről, hogy meglátogassa legjobb barátját.

E történet harmadik szereplője, Isten kevésbé fontos szerepet töltött be életemben. Teljes mértékben elfogadtam, amit mondtak, és amit tanultam róla. Nem vagyok valami elemző elme, és a lázadás sem természetem. Kilencéves koromig még csak kérdéseket sem tettem fel azzal kapcsolatban, amit Istenről tanultam. Elfogadtam, hogy mindenható és mindentudó, tiltó és bosszúálló lény, haragja rettenetes, mindenestől nem túl szeretetreméltó, de szeretni kell. Mivel köteles voltam szeretni, szerettem.

Egy alkalommal a két Pista a kertünkben sétált, és beszélgetés közben Istent említettem.

„Kicsoda?” kérdezte Csóri színlelt meglepetéssel.

„Isten” ismétltem.

„Ó, az az öreg, szakállas idióta?”, kérdezte Csóri.

És ekkor valami emlékezetes és felejthetetlen történt. Pontosabban nem történt. A kutya nem kezdett ugatni. Nem nyílt meg az ég. Se villám, se tűz, se vízözön. Csórit nem sújtotta agyon a villám. Ott állt, szemben velem, és úgy mosolygott, mintha nem az imént ejtette volna ki a legszörnyűbb istenkáromlást, amit életemben hallottam. Vártam egy-két percig, de Isten nem reagált, nem állt ki önmagáért. Csóri máig is él, nagyszerű ember, egészséges, korához képest robusztus, amennyire tudom, boldog, és nagyon gazdag. Isten viszont már nem él, legalábbis bennem. Szörnyen csalódtam benne ott a kertben. Nálam ott és akkor szalasztotta el a lehetőségét. Azóta soha nem tért vissza, kivéve egy rövid időszakot.

Egy nap nagy, kék plakátokat ragasztottak ki Sikló-

son. A Kossuth Lajos téren odamentem az egyikhez, hogy elolvassam. Valami szabadtéri gyűlést hirdettek, de nem értettem az egészet. Akkor odalépett hozzám egy férfi, és fenyegetően azt mondta: „Ha le mered tépni, olyat kapsz, hogy megemlegeted.”

A férfi egy Finta nevű púpos volt. Félttem tőle a testi fogyatékosága és a riasztó megjelenése miatt. Ezelőtt még sohasem szólt hozzám. Ijedelmemnél csak a meglepetésem volt nagyobb. Még soha életemben nem szakítottam le plakátot, ez egyszerűen eszembe sem jutott.

Később hallottam, hogy a plakát egy zsidóellenes gyűlésre invitált a Kossuth Lajos térre.

Hát igen, a zsidók... ismertem őket. Láttam őket hosszú kaftánban, kerek kis kalappal a fejükben, pajeszosan, valahogy mindig siettek. Szegénynek látszóttak, mint a parasztok, mégis különböztek a lassú mozgású, lassú gondolkodású, méltóságteljes parasztemberektől, akik Siklós lakosságának a zömét tették ki. Megmagyarázták nekem, hogy a zsidók piszkosak, nem becsületesek, nem rendes emberek, vigyázni kell velük.

Egy nap jöttem haza az iskolából, és az egyik iskolatársam – egy szegény mosónő fia, akit meglehetősen kedveltem – azt kiáltotta valakinek az utcán, hogy „zsidó! piszkos zsidó!” És elszaladt.

Körülnéztem, hogy kinek is kiáltott. Sehol egy kaftános ember. Pontosabban sehol senki, csak én. Nyilván nekem mondta. Micsoda hülye vicc, gondoltam.

Elmeséltem anyámnak az esetet, és erre ő azt mondta, hogy igen, mi zsidók vagyunk. Nem értettem. Mi sohasem hordtunk nevetséges kaftánt, fekete kalapot, nem volt pajeszunk, nem voltunk piszkosak. Magunkról mindig azt tartottam, hogy rendes emberek vagyunk, ők meg nem. Mi közünk van azokhoz a feketébe öltözött komikus és mégis baljóslatú figurákhoz? Ennek ellenére, mondta anyám, zsidók vagyunk.

Ez a húszas évek elején történt, amikor egy dühös antiszemita hullám söpört végig Magyarországon. A fehérterror nem kevésbé volt kegyetlen és véres, mint az azt megelőző Szamuely Tibor-féle vörösteror, sőt gonoszabb, bosszúszomjasabb és módszeresebb volt, és tovább tartott. Horthy tengernagy, Magyarország új kormányzója nagyon korlátozott intelligenciájú, hiú ember volt, de Ferenc József szárnysegéde, és jó hatást gyakorolt egy angol tengernagyra, akit a magyarországi helyzet kivizsgálására küldtek. „Keresztény úriember egy keresztény országban” – mondta róla. Így, ami Angliát és Nyugat-Európát illette, minden rendben lévőnek találtattott, a zsidók lemészárlásának eseteit nem hitték el (vagy „vad túlzásnak” minősítették), és Hortyht védőbástyának tekintették a „barbár, ázsiai kommunizmussal” szemben. Ha ettől a két védőbástyától függ, a barbár, ázsiai kommunizmus csak Lengyelországtól keletre létezne ma is – ha egyáltalán.

Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt Magyarország volt Európa legfiloszemitább országa. Nemcsak hogy megtűrték a zsidókat, hanem kifejezetten hívták őket Oroszország nagy rezervoárjaiból, ahonnan a pogromok elől menekültek. Nagy-Magyarországnak az első

világháború vége előtt húszmillió lakosa volt, és ezeknek kevesebb mint a fele magyar. A magyarok büszkén követelték nemzeti jogait Ausztriával szemben, ugyanakkor azonban elnyomták saját nagy létszámú nemzeti kisebbségeiket: a szlovákokat, a horvátokat és a románokat. „A tót nem ember” népszerű mondás volt akkoriban, és a gyakorlati politika is ehhez igazodott. Tisza Kálmán, a világháborús miniszterelnök, gróf Tisza István apja, javítani akarta a statisztikát, és erősíteni a magyar többséget (valójában a magukat magyarnak vallók kisebbséget alkottak). Erre a célra a zsidók kitűnő eszköznek ígérkeztek. Az itt jó szívvel fogadott, egykor üldözött kisebbség hálás lesz Magyarországnak. Ha eljön a népszámlálás, boldogan vallják magukat magyarnak. Bár ezek az első generációs „magyarok” egy kissé furcsán festettek, Tiszának nem volt kétsége, hogy a második és a harmadik generáció tökéletesen asszimilálódnak.

Úgy látszott, hogy számítása beválik. A magyar zsidók nagy hazafiak lettek, pápábbak a pápánál, utánozták a dzsentrik ostoba szokásait, párbajoztak, cigánnyal adtak szerenádot az asszonyoknak, és szinte észrevétlenül lettek a magyar középosztály tagjai. A folyamat még Tisza Kálmán előtt kezdődött. Magyarország, miként más elmaradott országok is, csak gazdag és fennhéjázó arisztokráciával és elnyomott paraszti osztállyal rendelkezett, közte nem volt semmi. Ezt a légüres teret töltötték ki a németek és a zsidók, belőlük lettek a gyárosok, bankárok és értelmiségiek. Később a magyar közalkalmazottak és kisbirtokosok is segítettek felduzzasztani a középosztályt és mindezek az elemek keveredtek egymással. A zsidók eldzsentrisedtek, a dzsentri elzsidósodott, a németek eldzsentrisedtek, elzsidósodtak és elmagyarosodtak – és mégis, mint később láttuk, megmaradtak németeknek.

Az antiszemitizmus soha nem volt teljesen halott Magyarországon, de csak sznob lenezésben és gúnyolódásban jelentkezett, komiszabb dolog nem történt. Minden nagyon jól ment – tényleg nagyon jól – egészen az első világháború végéig. A zsidók – egytől egyig izzó magyar hazafiak – kimentek a frontra, harcoltak és meghaltak egy céltalan háborúban, amelybe Magyarországnak soha nem lett volna szabad bekapcsolódnia, és büszkék voltak áldozatvállalásukra. A veszített háború után – amelyben Magyarország elvesztette területe és lakossága kétharmadát – szükség volt bűnbakokra. A zsidókat és Tiszát tették felelőssé mindenért. Tiszát meggyilkolták, megölték sok zsidót is. Másokat megverték és megkínóztak, és mindenkit megaláztak, annak ellenére, hogy épp oly ártatlanok voltak a háború kirobantásában vagy elvesztésében, mint Tisza István.

A magyar zsidók az üldöztetés új hullámára kétféleképpen reagáltak. A kisebbség kihívóan viselkedett. Jól van, legyünk zsidók, és akkor semmi közünk a magyarok ázsiai hordájához. Palesztina az otthonunk, igyekszünk mielőbb odajutni, de amíg ebben az elmaradott országban kell élnünk, ragszkodunk az emberi bánásmóddhoz. Ám a cionizmus nem vált jelentős mozga-

lommá Magyarországon. A zsidók többsége hazafiatlannak tartotta, és rájuk nézve károsnak. A cionisták azt mondták, hogy a zsidók nem magyarok, de a zsidók többsége ragaszkodott a magyarságához, ahhoz, hogy ő izraelita hitű magyar. Ez nem gondosan kitalált taktika, hanem őszinte és kétségbeesett kiállás volt az elvult időkben. Asszimilálódtak (miként a német zsidók is), anyanyelvük, családi hátterük, kultúrájuk magyar volt, és szinte kivétel nélkül nagy sovíniszták voltak. A háború alatt úgy érezték, hogy bebizonyították hűségüket a magyar hazához. Felháborították őket az antiszemita támadások és gyilkosságok, egyszerre volt ez számukra súlyos sérelem és érthetetlen talány. De aztán találtak egy magyarázatot, és azt lelkesen el is fogadták: az antiszemitizmus csak átmeneti elleneség, melyet egy kicsiny, félrevezetett és neheztelő kisebbség szított a veszített háború természetes reakciójaként. A magyarok nemes és lovagias szelleme hamarosan ismét felülemelkedik, és az emberek ismét rájönnek, milyen remek társak is a zsidók. Addig is mindenkinek egyedül kell helytállnia, harcolnia a rágalmak és mocskolódások ellen, bizonyítania, hogy még az igazságtalan támadások nyomása alatt is hűséges hazafiak maradtak a zsidók.

Apám és egész baráti köre ehhez a többségi csoport-hoz tartozott. Apámat felkérték, hogy legyen a zsidó hitközség elnöke. Volt azonban egy probléma. A disznó. Minden télen megjelent egy disznó a háznál, és beköltözött a más évszakokban üres disznóólba. Jól tartották, túlságosan is jól, hogy hízzon meg, amennyire csak lehetséges. Naponta többször is megnéztem, és fokozatosan megkedveltem. Aztán egy reggel öt óra tájban szívszaggató visításra, ordításra, rikításra ébredtem. Barátom, a disznó hosszú, nagyon hosszú ideig visított, én meg remegtem és sírtam. A zajok lassan gyengültek, még néhány hörgés, aztán nyögés és aztán a csend. Barátom kiszenvedett. Meggyilkolták. Később megtudtam, hogy a hentes – aki a disznóölésre és feldolgozásra érkezett hozzánk – ráült a hátára, és egy hosszú késsel ölte meg. Először csak kereste, azután meg is találta a nyaki ütőerét, és gyorsan átvágta. Délelőtt tíz-kor már elkészült a friss kolbász, ami nagyon ízlett. Ez a friss kolbász volt a tél fénypontja, noha a disznóölés napja sötét és előre rettegett. Visszatekintve nem értem, miért örültem annyira a kolbásznak. Vagy talán mégis. Valahogy sikerült elválasztanom a két dolgot: a disznóölés nagyon szomorú, a kolbász pedig nagyon finom, és a kettőnek nincs köze egymáshoz. Koraérett kölyök voltam. Ugyanolyan felelőtlen és ügyes a magam érdekében végzett önáltatásban, mint a legtöbb felnőtt.

Amikor apámat felkérték, hogy legyen a nagy és jómódú zsidó közösség elnöke, ő azt mondta, hogy szívesen folytatja a harcot, mindent elkövet, csak hát ő nem vallásos, és nem is fogja színlelni, hogy az. Minden évben disznót hizlal, és ezt továbbra is így akarja csinálni. Ha a siklói zsidók hajlandók olyan elnököt

választani, aki évente disznót vágat, akkor rendben van. Ha nem, akkor megfelelőbb jelöltet kell választaniuk. A siklói zsidók apámat akarták, és a disznót – ha nem bocsátották is meg, mondjuk így – lenyelték.

Saját zsidó tudatom azzal kezdődött, hogy anyám megmagyarázta, igen, mi is zsidók vagyunk. A mai napig nem tértem magamhoz ebből a sokkélményből. Nem értettem a helyzetet. Nem akartam zsidó lenni. Elviselhetetlennek tartottam, hogy zsidó legyek. Ama sötét hazugság után a néhány ív papírral kapcsolatban megfogadtam apám intelmét, és egész életemben azon igyekeztem, hogy hű maradjak az igazsághoz. Később, néhány évre az igazság valóságos mániámmá vált, megszállottan kerestem, olyannyira, hogy nem kívántam „jó napot” olyanoknak, akiknek nem tudtam igazán, szívből kívánni. Amikor ez már jócskán alábbhagyott, egészében véve akkor is megmaradtam igazmondó embernek, egyrészt mert így helyes, másrészt mert az én pocsk emlékezőtehetségemmel az ember nem engedheti meg magának, hogy hazudozzon. Mégis, származásommal kapcsolatban hosszú ideig nem mondtam meg az igazat. A zsidó vallást olyan hamar otthagytam, amilyen hamar jogilag csak lehetséges volt – szüleim tudta nélkül –, és római katolikus lettem. Budapesten mindig hazudtam családi hátteremről, nem vallottam be, hogy zsidó vagyok, ami eredménytelen ostobaság egy olyan városban, ahol mindenki ismer mindenkit. A harmincas évek vége felé olyan mélyen belebonyolódtam ebbe a hazugságba, hogy amikor a zsidótörvény már hatályba lépett, és nyilvánvalóvá vált, nem titkolhatom tovább származásomat – melyről senkinek a legkisebb kétsége sem volt –, elhatároztam, elhagyom az országot. Nem annyira Hitlertől félttem, mint attól a lehetőségtől – pláne biznyosságtól –, hogy zsidó származásom köztudottá váljon.

Angliában is folytattam a hazugságot. Hogy miért, el nem mondhatom. Hazudtam első feleségemnek, Iso-belnek, csak házasságunk után tudta meg, akkor sem tőlem. Felhúzta a vállát, és nevetett. Egy szerelmes barátnóm több mint egyévi intim kapcsolat után találta ki az igazságot. Ő, a katolikus azt mondta, hogy nagyon szereti a zsidókat, és én vagyok az első nem zsidó az életében. Borzasztóan örült, amikor kiderült, hogy az első nem zsidó csak utánam következhet. (Utálta a kereszténységet, zsidó akart lenni. Majdnem olyan elszántan tagadta meg katolikus voltát, mint én a zsidóságot.)

Valamennyien korunk és környezetünk termékei vagyunk, a körülmények kreatúrái. Én sem számítok kivételnek, csak néhány egészen rendkívüli ember. Ma már tudom, hogy úgy cselekedtem, mint több százezer magyar zsidó kortársam, mindaddig, amíg lehetett. Ma helytelenítő fejingatással tekintek vissza magatartásomra, egy kicsit már szégyellem is. Mégsem tudok teljesen túljutni rajta.

[KÖRÖSPATAKI KISS SÁNDOR FORDÍTÁSA]